

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327.7:0.61.1 (ЄС)

Стахурський І. В.,

магістр політології,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна),

E-mail: stakhursky.ivan@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОЯСНЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Анотація.** Розглядається декілька теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції для вивчення питання, чому держави ЄС обирають саме Спільну безпекову та оборонну політику як інституційну платформу для проведення військових операцій з кризового менеджменту*

***Ключові слова:** Спільна безпекова та оборонна політика (СБОП), Європейський Союз (ЄС), кризовий менеджмент*

Інституціоналізація Спільної безпекової та оборонної політики (СБОП) Європейського Союзу (ЄС) кинула виклик постулатам теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції. У науковій літературі не існує єдиного погляду на теоретичне обґрунтування виникнення та розвитку СБОП. Вибір чіткої теоретичної позиції часто означає відкидання аспектів інших, що призводить до штучної адаптації дослідження до вибраної теорії. Тому для вивчення питання, чому держави ЄС обирають саме СБОП (яка існує поруч з НАТО, ООН, ОБСЄ) як інституційну платформу для проведення військових операцій з кризового менеджменту, важливо розглянути та поєднати положення декількох теорій міжнародних відносин та європейської інтеграції – структурного реалізму, неолібералізму, конструктивізму, інституціоналізму, неофункціоналізму. Оскільки будь-яка одинична теорія зосереджується на аналізі лише окремих, часто не пов'язаних між собою аспектів СБОП ЄС з нахилом до надмірного узагальнення та заперечення альтернатив.

Військовий кризовий менеджмент ЄС зародився наприкінці ХХ століття – у той час, коли багато хто вірив у занепад значення військової сили у міжнародних відносинах. Питання європейської безпеки історично координувалося в межах структур НАТО, тому рішення про створення СБОП ЄС породжувало численні дискусії стосовно доцільності такого кроку та можливих наслідків для трансатлантичної дружби та світової системи безпеки в цілому. Серед причин, що підштовхнули Європу до розширення своїх повноважень у сфері безпеки та оборони, дослідники називають структурні зміни системи міжнародних відносин після закінчення Холодної війни, неспроможність ЄС врегулювати конфлікт в Югославії, необхідність реформувати НАТО як інституцію після розпаду СРСР, суперечності між європейцями та американцями в трансатлантичних відносинах. Хоча

рішення про утворення СБОП було ухвалено на Кьолнському саміті в червні 1999 року, уже на початку 2003-го ЄС успішно проводить перші миротворчі операції. За 17 років функціонування СБОП, профайл ЄС налічує понад тридцять місій, 11 з яких – військового характеру. Незважаючи на тривале функціонування СБОП, у наукових колах продовжують точитися дискусії щодо вибору теоретичного підходу для пояснення розвитку військового кризового менеджменту ЄС.

Представники **структурного реалізму** (Р. Арт, С. Джонс, М. Заборовскі, П. Інго, Дж. Кастільйо, Б. Поузен, Р. Хантер) вважають, що мета створення СБОП – зменшити стратегічну залежність Європи від США. Дослідники цього теоретичного підходу виходять з припущення, що утворення СБОП – це наслідок системних змін міжнародних відносин, спричинених завершенням Холодної війни та формуванням однополярного світу з необмеженою владою США в анархічному середовищі. СБОП являє собою вираження національних преференцій держав ЄС, чия відносно невелика сила на міжнародній арені штовхає їх до утворення СБОП - конкурента НАТО – для того, щоб балансувати вплив США та збільшити власну вагу у трансатлантичних відносинах.

Набуття військових інструментів ЄС для кризового менеджменту представники течії структурного реалізму пояснюють також зростанням суперечностей та розбіжностями в інтересах між Вашингтоном та Брюсселем, які досягнули кульмінації під час інтервенції американських військ до Іраку 2003 року, спричинивши кризу солідарності в НАТО. Під час Холодної війни трансатлантичний зв'язок був міцним, адже ніщо так не зближує як боротьба проти спільного ворога – Радянського Союзу. Раніше, Європі доводилось адаптовувати власну позицію у відповідність до стратегічних інтересів Вашингтона і надавати йому підтримку з будь-якого питання. Після підписання Маастрихтського договору 1992 року, зростала політична єдність серед держав ЄС та усвідомлення спільних інтересів та цілей. Як наслідок, відбувалася поступова емансипація Європи від США у зовнішньополітичних питаннях. Не маючи необхідних важелів впливу на прийняття рішень у межах НАТО, європейці створили власну інституційну структуру – СБОП – для того, щоб бути почутими на міжнародній арені та вирішувати питання безпеки без дозволу США.

Проблема використання теорії структурного реалізму при поясненні виникнення та розвитку військового кризового менеджменту СБОП полягає в тому, що складно на практиці знайти емпіричні факти підтвердження її припущень, зокрема, що ЄС створив СБОП з метою зменшити вплив НАТО та конкурувати зі США. По-перше, жодна з проведених ЄС військових операцій не суперечила стратегічним інтересам та цілям США. Навпаки, можна говорити про те, що миротворча діяльність ЄС становить колективне благо для обох сторін Атлантики, а сама СБОП доповнює НАТО у безпековій архітектурі Заходу: операції ЄС з кризового менеджменту зменшують навантаженість Північноатлантичного альянсу, дозволяючи Європі самостійно розв'язувати безпекові кризи у тих ситуаціях, коли Вашингтон не зацікавлений в активних політичних та військових діях. Для

підтвердження цього пипущення варто зазначити, що більшість військових операцій ЄС відбувалися в Африці – континенті, що не несе стратегічної важливості для США.

По-друге, операції військового кризового менеджменту СБОП проводились у тісній співпраці з НАТО. Наприклад, для імплементації мандату миротворчих місій на Балканах («Конкордія» (2003) у Республіці Македонії та «Атлея» (2004) у Боснії та Герцеговині) ЄС використовував планувальний механізм «Берлін Плюс», що забезпечує доступ СБОП до операційних ресурсів НАТО. Крім того, ці місії ЄС відбувалися після уже проведених операцій НАТО в регіоні, і чимало військових просто змінювали бейджики стосовно організації, яку представляють.

По-третє, особливість кризового менеджменту ЄС засвідчує наявність «розподілу праці» між НАТО та СБОП: на Північноатлантичний альянс покладено завдання територіальної оборони, а також вирішувати конфлікти з високим ступенем ризику, що передбачають використання військових засобів; натомість ніша СБОП у миротворчій діяльності – це невеликі за тривалістю, територією дії та залученими ресурсами операції, що відбуваються здебільшого у відносно безпечному середовищі. Однак на протигагу НАТО, кризовий менеджмент ЄС не завершується після припинення активної фази бойових дій та підписання мирного договору. Завдання ЄС полягає у підтриманні стабільного безпекового середовища та створенні умов для забезпечення відбудови країни та унеможливлення повторення кризової ситуації. «Соціальна робота» ЄС у кризовому менеджменті спрямована на реалізацію програм реформування провощоронного сектору, політичних та судових систем, освітньої галузі, відбудову інфраструктури та досягнення економічної стабільності. Таким чином, на практиці замість конкуренції між двома безпековими організаціями – СБОП і НАТО, простежується співробітництво, вони доповнюють та зміцнюють один одного. Тим не менш, всупереч постулатам структурних реалістів, НАТО залишається основою колективної оборони європейських держав, що закріплено у нормативних договорах ЄС.

Представники **конструктивістського підходу** (С. Андерсон, А. Біава, М. Геріап, Б. Гігеріх, К. Меер, Ф. Меранд, Б. Тонра) розглядають СБОП як засіб зміцнення європейської політичної ідентичності та інструмент для пропагування колективних ліберальних цінностей. Конструктивісти звертають увагу на важливість таких понять як «норми», «ідентичність», «стратегічна культура» для аналізу політичних явищ та процесів, їх цікавить насамперед як спільні європейські норми впливають на поведінку національних держав. Дослідники цього напрямку оперують на певному рівні абстракції, тому їхні висновки щодо причин формування та розвитку військового кризового менеджменту ЄС не несуть аналітичного характеру. Їхні наукові пошуки зосереджуються на питанні, чи говорять держави ЄС на спільній мові безпеці, тобто чи вдалося ЄС як об'єднанню сформувати власну стратегічну культуру, що ґрунтується на спільних нормах та цінностях, які визначають зовнішньополітичні преференції Спільноти на міжнародній арені. Конструктивісти вивчають як відбувається конвергенція

національних стратегічних культур в загальноєвропейську: в яких питаннях досягнуто консенсусу, а в яких несумісності між національними стратегічними культурами перешкоджають ЄС діяти як єдине ціле та проводити злагоджену політику у сфері безпеки та оборони [2].

Відповідно до постулатів конструктивізму, формування СБОП та проведення миротворчих операцій ЄС стало можливим завдяки зближенню національних стратегічних культур. Держави ЄС досягнули консенсусу стосовно спільних цінностей та інтересів, які переслідуватимуться у політиці кризового менеджменту Європейської Спільноти. До основних норм, які визначають поведінку ЄС у сфері безпеки та оборони, науковці відносять схильність до мультилатералізму, відкидання військових засобів у розв'язанні конфліктних ситуацій, прерогатива гуманітарних миротворчих місій, правова легітимність, що відповідає сформованій ідентичності ЄС як «цивільної сили» у міжнародних відносинах.

Конструктивісти поділяють думку, що військові операції СБОП – це інструмент для зміцнення європейської інтеграції. Проте у місіях ЄС беруть участь далеко не всі країни об'єднання, і внесок учасників також суттєво відрізняється. Дослідники відзначають, що військовим операціям ЄС часто не вистачає узгодженості дій. Крім того, наразі у СБОП простежуються процеси, зворотні до поглиблення інтеграції. Останні роки засвідчили відродження традиційних міждержавних домовленостей у сфері безпеки та оборони, відбувається так звана «ренаціоналізація СБОП». Як наслідок, СБОП залишається найслабшою ланкою європейського інтеграційного процесу, а ЄС продовжує займати нішову позицію у міжнародному кризовому менеджменті. Наявний стан речей у СБОП конструктивісти пояснюють тим, що процес конвергенції національних стратегічних культур у загальноєвропейську проходить повільно. Серед причин називають різне ставлення держав ЄС щодо використання військових засобів у миротворчих операціях ЄС, відмінні національні інтереси, відчуття безпекових загроз та методів боротьби з ними, відсутність єдності серед країн ЄС стосовно призначення СБОП у кризовому менеджменті.

Теорії **неофункціоналізму та інституціоналізму** надають досить загальні пояснення, чому держави ЄС обирають СБОП як інституційну структуру для операцій військового кризового менеджменту. Так, дослідники-неофункціоналісти (А. Німан, П. Шміттер), послуговуючись постулатами Е. Хааса, вважають, що СБОП – це результат так званого «*spill-over effect*», тобто коли успішна інтеграція в одній галузі, у випадку ЄС – у сфері економіки, спровокувала ланцюгову реакцію і в інших сферах, зближуючи кооперацію між країнами. Формування СБОП показало, що Європейський Союз – це не тільки спільний ринок, а отже, переваги від інтеграції можна досягнути і в сфері безпеки та оборони. Важливу роль науковці цього напрямку відводять недержавним акторам (інституціям ЄС) та групам інтересів. Слід зазначити, що неофункціоналізм критикують за недостатнє врахування факторів як міжнародного, так і внутрішньодержавного середовища, які впливають на процес європейської інтеграції. Крім того, наразі помітно, що еволюційні процеси в СБОП припинилися: розвиток галузі

відбувається винятково на папері в ухвалених деклараціях, а у військових операціях ЄС все менше простежується стратегічна складова та охочість держав інвестувати ресурси у миротворчу діяльність Спільноти.

Інституціоналізм провідну роль у процесі європейської інтеграції відводить інституціям. Представники цього наукового підходу (Х. Дійкстра, Х. Оянен) послуговуються постулатами теорії раціонального вибору, відповідно до якої держави створюють інституції для вирішення проблем кооперації. Інституції ЄС беруть безпосередню участь у розробці мандату миротворчих місій, однак не потрібно переоцінювати їхній реальний вплив. СБОП характеризується значними дефектами інституційної структури (наприклад, відсутність власних структур для планування та проведення операцій чи «інституційні війни» за повноваження між Радою та Комісією). Роль європейських наднаціональних інституцій у сфері СБОП залишається обмеженою, адже рішення приймаються одногосно урядами національних держав, а не їхніми представниками в європейських інституціях.

Особливу увагу для пояснення виникнення та розвитку військового кризового менеджменту ЄС заслуговують праці дослідників-неолібералістів (М. Дойль, А. Моравчик, Б. Поль, П. Робінсон). **Неолібералізм** виходить з припущення, що внутрішня політика країн-членів ЄС впливає на формування зовнішньополітичних преференцій ЄС як об'єднання [3, с. 317]. Уряди демократичних країн, переслідуючи ціль бути переобраними на наступні терміни, реагують на запити суспільства й відповідно до них формуються пріоритети зовнішньої політики держави. Таким чином, ЄС проводить військові операції тоді, коли це співпадає з очікуваннями населення країн-членів ЄС. З однієї сторони, уряди держав ЄС отримують політичну вигоду від проведення миротворчих місій СБОП, показуючи у такий спосіб, що вони спроможні вирішувати проблеми міжнародного характеру та впливати на перебіг подій у відповідності до національних інтересів та цінностей країни. З іншої сторони, легітимність політиків уряду буде під загрозою, якщо вони відмовляться розв'язувати безпекові кризи або проявлять себе як некомпетентні лідери під час їхнього вирішення. У цьому контексті дослідники пишуть про так званий «ефект CNN», коли тиск медіа та громадськості впливає на рішення національних урядів. Наприклад, інституціоналізацію СБОП пов'язують з критикою урядів держав ЄС щодо їхньої неспроможності розв'язати безпекову кризу в Югославії. Розглядаючи миротворчі місії СБОП, складно говорити про наявність/відсутність підтримки населення держав ЄС щодо їхнього проведення. Відповідно до дослідження німецького соціологічного фонду Маршала, проведеного у 2014 році, підтримка СБОП досягнула 74%, що становить один з найвищих показників за всю історію існування галузі [4]. Європейці підтримують ідею світового лідерства Європи, участь ЄС у розв'язанні безпекових криз, однак водночас виступають проти збільшення видатків на сферу безпеки та оборони [4]. Отже, особливість кризового менеджменту ЄС – відносно безпечне середовище, обмежений мандат місії у питаннях тривалості, фінансування та залучених військових ресурсів, відповідає очікуванням

та інтересам європейської громадськості. Цим також пояснюється, чому ЄС віддає перевагу цивільним місіям над військовими, адже останні потребують значно більше матеріальних витрат і пов'язані з ризиком людських втрат. Крім того, держави ЄС погоджуються брати участь в операціях СБОП з тієї причини, що вони дозволяють отримати внутрішні вигоди - реалізувати національні інтереси за допомогою наднаціональних засобів. Дослідники вказують на зв'язок між операціями СБОП в Африці («Артемід» (2003) у ДР Конго, «ЄВРОФОР Чад/ЦАР» (2008), «ЄСТМ Малі» (2013), «ЄВРОФОР ЦАР» (2014)) та французькими національними інтересами в регіоні колишніх колоніальних володінь.

Підсумовуючи, не існує єдиної теорії, здатної пояснити особливості виникнення та розвитку військового кризового менеджменту ЄС. Серед причин слід назвати наступні. Перше, розвиток СБОП відбувається шляхом інкрементальної еволюції галузі через компроміси, досягнуті між різними інституціями ЄС та країнами-членами об'єднання. ЄС, як і його творіння – СБОП, – є унікальним, молодим, амбіційним проектом, який все ще перебуває на стадії формування і пошуку свого місця у світовій політиці. Саме цим пояснюються складнощі у дослідженні СБОП. Друге, «мілітаризація» ЄС вважається аномалією для більшості теоретичних підходів, постулати яких формувалися у період, коли ЄС вважався актором, наділеним ідентичністю «цивільної сили», що відкидає застосування військових засобів у міжнародних відносинах, а отже, розвиток інтеграційних процесів ЄС у сфері безпеки та оборони також не розглядався як ймовірний [1, с. 42]. Третє, для пояснення особливостей миротворчої діяльності ЄС доцільно покладатися на теоретичні положення декількох теорій, оскільки вони не є взаємовиключеними, а навпаки, як СБОП і НАТО, доповнюють один одного.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бучик В. С. Спільна безпекова політика Європейського Союзу в теоріях європейської інтеграції / В. С. Бучик // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 2 (9). – С. 33–42.
2. Meyer C. The Quest for a European Strategic Culture: Changing Norms on Security and Defence in the European Union / C. Meyer. – New York: Palgrave Macmillan, 2006. – 232 p.
3. Pohl B. The Logic Underpinning EU Crisis Management Operations / B. Pohl // European Security. – 2013. – Vol. 22 (3). – P. 307-325.
4. The German Marshall Fund. Transatlantic Trends. Key Findings 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://trends.gmfus.org/files/2012/09/Trends_2014_complete.pdf (дата звернення 20.08.2015) – Назва з екрана.

Стахурский И. В., магистр політології, Національний університет «Кієво-Могилянська академія» (Київ, Україна), E-mail: stakhurskyivan@ukr.net

Теоретические подходы к объяснению возникновения и развития военного кризисного менеджмента Европейского Союза.

Аннотация. Рассматривается несколько теорий международных отношений и европейской интеграции для изучения вопроса, почему государства ЕС выбирают именно Совместную политику безопасности и оборонную политику как институциональную платформу для проведения военных операций с кризисного менеджмента

Ключевые слова: Совместная политика и оборонная политика (СБОП), Европейского союза (ЕС), кризисный менеджмент

Stahurskiy I., master Student, National University of «Kyiv-Mohyla Academy» (Kiev, Ukraine), E-mail: stakhursky.ivan@ukr.net

Theoretical approaches to the explanation of the origin and development of military crisis management of the European Union.

Abstract. Examines several theories of international relations and European integration to explore the question of why EU member States choose Joint security policy and defence policy as an institutional platform for conducting the military operations of crisis management

Key words: Joint policy and defense policy (SBOP), European Union (EU) crisis management

УДК 930.85.008

Кузеванов В. М.,
старший научный сотрудник,
Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры
(Днепр, Украина), Email: politolog2@bk.ru

**ТЕОРИЯ ПОСТАКАДЕМИЗМА
В СТРАТЕГИИ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ
УКРАИНСКОГО ПОЛИТИКУМА (2017 – 2037 ГГ.)**

Аннотация. С 2003 года в украинских политических науках, в политической истории и в политологии отмечается глубокий вакуум эмпирических и теоретико-методологических исследований, анализирующих основные характеристики и маркеры трансформации украинского политикума, в том числе отмечается отсутствие исследований по изучению глубоких исторических и геополитических корней украинских политических кризисов 2004–2007 годов, 2013–2014 годов, военного конфликта на Востоке Украине в 2014–2016 годах. Отсутствие таких исследований не позволяет определить основной вектор нынешней и будущей трансформации украинского политикума на базе триединого поливариантного подхода «прошлое-настоящее-будущее». В связи с этим были проведены эмпирические исследования по изучению основных характеристик и маркеров трансформации украинского политикума, которые послужили основой для авторской теории постакадемизма и авторской методики по прогнозированию украинского политикума в 2017–2037 гг.

Ключевые слова: вакуум прогностических исследований, украинский политикум, авторская методология постакадемизма, полититический прогноз на 2017–2037 гг.

Постановка проблемы в общем виде. Первые попытки стратегического прогнозирования украинского политикума на основе классических западных методологических парадигм показали их несостоятельность и неадекватность к украинским реалиям, к определению вектора нынешней и будущей трансформации украинского политикума, включая вектор трансформации политической системы и демократической трансформации украинского общества. Так, украинские политологи В. Белопольный и